

ЎҚУВЧИ-ЁШЛАРНИ КАСБ-ХУНАРГА ЙЎНАЛТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Мамажоновна Камола, Абдуллаев Бунёд
Жиззах давлат педагогика институти, Ўзбекистон

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчи-ёшларни касб-хунар танлашдаги омиллар, сабаб ва оқибатлар тўғрисида фикр ва мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар. касб-хунар, мотив, мотивация, қизиқиш, қобилият, меҳнат фаолияти, касбга йўллаш.

***

Аннотация. В этой статье представлены отзывы о факторах, причинах и последствиях выбора карьеры для студентов.

Ключевые слова: профессия, мотив, мотивация, интерес, способности, трудовая деятельность, профориентация.

***

Annotation. This article provides feedback on the factors, causes, and consequences of career choices for students.

Key words: profession, motive, motivation, interest, abilities, labor activity, vocational guidance.

Табиат ва жамият ҳодисалари, ишлаб чиқариш жарёнлари кўпинча шу қадар мураккабки, буларни бир илм-фан доирасида тавсифлаш мумкин эмас. Ёшларга ўргатилаётган кўпгина маълумотлар ва қонун-қоидалар ўзаро боғлиқ ҳолда аниқ рўёбга чиқарилган тақдирдагина ўзлаштирилиши мумкин. Шулардан бири касб-хунарга йўналтириш масаласидир.

Бугунги ижтимоий ва илмий-техникавий тараққиёт шароитида ёшларни тўғри ва онгли равишда касб-хунарга йўналтиришнинг муҳимлиги анча ошди. Бу эса бир томондан ишлаб чиқаришни мураккаблаштираётган хилма-хил касблар ва мутахассисликларнинг мавжудлиги, иккинчи томондан

– бир катор барқарор шахсий хусусиятлари билан ажралиб турган инсонларнинг мавжудлиги касб-ҳунар танлаши, олий ўқув юртларини танлашда, кадрларни иш ўринларига жойлаштиришдаги омилларни, умуман инсон омилини ҳисобга олишни қатъий талаб қилади.

Касбга йўналиш (касб-ҳунарга йўналтириш, касб-ҳунар танлаш, касбий ўзини ўзи белгилаш) - бу шахснинг касбий фаолиятининг айрим турларига мойиллиги ва истеъдодини аниқлаш бўйича ҳаракатлар мажмуаси, шунингдек, жамиятга ёрдам беришга қаратилган ҳаракатлар тизими ҳамдир.

Касб-ҳунарга йўналтириш тушунчаси турли тиллардан олинган бўлиб, икки сўзнинг бирлашиши натижасида пайдо бўлган: лотинча “касби (касб)” ва французча “йўналиш” (муносабат)ни ифодалайди.

Ёшларда профессионал йўналишни таркиб топтириш турли туман сабаблар ва боғланишлар (атроф-муҳитнинг таъсири, дўстлар жамоаси, ота-оналар, бошқа кишиларнинг шахсий намунаси, касб танлашга йўллаш ишларининг сифати ва бошқалар) таъсирининг ижобий ёки салбий жараёнларини ўзида акс эттирмаслигига ўз навбатида мотивация ҳам сабаб бўлади.

“Мотивация” сўзи замонавий психологияда икки маънода ишлатилади: 1)ҳатти ҳаракатни белгиловчи омиллар тизимини англатувчи (бу, хусусан, эҳтиёжлар, мотивлар, мақсадлар, ниятлар, интилишлар ва бошқаларни ўз ичига олади); 2)хулқ атвори рағбатлантирувчи ва қўллаб-қувватловчи жараённинг ўзига хос хусусияти сифатида маълум даражадаги фаолият ҳамдир.

Шундай қилиб, мотивация моҳияти шахснинг хулқ-атвори, унинг бошланиши, йўналиши ва фаолиятини тушинтирадиган психологик сабабларнинг бирикмаси сифатида аниқланиши мумкин. Мотив эса ҳаракатнинг мақсадлилигини, аниқ мақсадга эришишга қаратилган фаолиятни ташкил этиш ва барқарорлигини тушунтиради.

“Мотив” – бу инсоннинг бирон нарсага бўлган ички муносабати билан боғлиқ бўлган айрим жиҳатларига ҳаракатга ундовчи йўналишидир.

Ички мотивлар субъектнинг когнитив эҳтиёжлари, билиш жараёни ва шахсий потенциалларини рўёбга чиқаришдан келиб чиқадиган “лаззат” туфайли шахс учун муҳим аҳамиятга эга. Ички мотивациянинг устунлиги олиб борилаётган иш жараёнида ижодкорнинг юқори когнитив фаоллиги намоён бўлиши билан тавсифланади. Бирон нарсани ўрганиш – бу ҳам мотив, ҳам мақсаддир. Инсон билиш жараёнида бевосита иштирок этади ва бу унга ҳиссий мамнуният белгилайди.

Ташқи мотивлар – бирон нарсани моҳирона ўрганиш мақсадида эмас, балки бошқа мақсадларга эришиш воситаси сифатида намоён бўлиши билан тавсифланади. Бу яхши натижага эришиш, ўзидан катталар ёки ота-онанинг талабларига бўйсунуш, мақтов, бошқаларнинг эътирофи ва ҳоказо бўлиши мумкин. Ташқи мотивация билан инсон одатда билиш жараёнида четга чиқади, пассивликни намоён қилади, содир бўлаётган нарсага нисбатан бефарқликни бошдан кечиради, ёки унинг фаолияти мажбурланади.

Ушбу фикрларга асосланган ҳолда анъанавий равишда маълум бир касб-ҳунарни танлаш сабабларини икки гуруҳга бўлиш мумкин: *ташқи ва ички*.

Касб танлашнинг ташқи сабаблари

1. Касб ва унинг обрўси тўғрисида бошқаларнинг фикри (дўстлар, ота-оналар, муваффақиятли танишлар ва бошқалар) - кўпинча мутахассислик, бошқалар олдида обрўси таассуротлари остида танланади, ишни қайта бажариш зарурати туғилади. Бу одатда норозилик ҳолатига олиб келади. Бундан ташқари, бугунги қизиқарли машғулот эртага унинг машҳурлигини сезиларли даражада пасайиши ёки умуман ўз машғулотини тўхтатиши мумкинлигига олиб келади.

2. Ота-оналарнинг хоҳиши - касбни ўз нуқтаи назаридан, ихтисосига кўра, боласини энг даромадли қилиб ташкил қилмоқчи бўлган ота-оналарнинг босими остида танлаган ҳолатлар жуда кўп. Бир томондан, улар ниҳоятда яхши мотивлар билан ҳаракатланадилар, бошқа томондан, деярли

хар доим боланинг орзу-истаклари ва қобилиятлари тўғридан-тўғри йўқолади ва ҳисобга олинмайди.

3. Иш ҳақи даражасининг муҳимлиги - бу шубҳасиз, қолганлари билан биргаликда ҳисобга олиниши керак. Танлашда энг кенг тарқалган хатолардан бири бу истақлар ва истеъдодларни ҳисобга олмасдан фақат тахмин қилинган иш ҳақиға эътибор қаратишдир.

4. Таълим олишнинг қулайлиги - инсон ўзингизнинг туғилган жойида таълим олиши анча осон ва қулайроқ эканлигини ҳам инобатга олиши керак. Ўқувчилар турар жойида ёки ижарада яшаш зарурати кўпчиликини кўрқитиши мумкин.

Касб танлашнинг ички сабаблари

1. Қизиқиш - қобилиятлар билан бир қаторда, маълум бир касбни танлашнинг муҳим сабабларидан биридир. Қизиқишнинг мавжудлиги бошқа соҳалардаги камчиликларни қоплаши мумкин, масалан: мойиллик, истеъдод, билим ва шунга ўхшаш нарсалар.

2. Жисмоний қобилият - агар шахснинг ўсимликларга аллергияси бўлса, ботаника ва қишлоқ хўжалиги касбларини танламаслиги эҳтимоли катта. Муסיқачилар учун эшитиш зарур, қўшиқчилар учун овозлар, ошпазлар ва табиий равишда ривожланган таъм билишларсиз таом тайёрлай олмайдилар. Албатта, истиснолар мавжуд, аммо улар камдан-кам учрайди ва қоидаларни тасдиқлайди.

3. Болалар боғчалари ва мактабларда мойиллик, истеъдод ва қобилиятларнинг мавжудлиги, ҳар хил турдаги машғулотларга мойиллик пайдо бўлади. Агар мактабда бирор киши математикани ва физикани ўзлаштиришда қийналган бўлса, унда у мансаб йўлини ушбу соҳалар билан боғлашга лойиқ эмас.

4. Ўз-ўзини англаш учун имконият - ўз касбининг устаси бўлиш, профессионал сифатида ўсиш ва ривожланишнинг табиий истаги.

Касбнинг инсонга қўядиган тегишли шарт ва талабларини бажармаслик кўпинча танланган ва эгалланган касб ёшларнинг истаганидек бўлиб

чиқмайди, бу эса ўз ишидан қаноатланмасликка, ўз вазифасига расман, юзаки ёндошишга, кадрларнинг бир жойда қўним топмаслигига ва ҳоказоларга сабаб бўлади.

Касбни тўғри танлаш – инсон турмушида муҳим қадамдир, ёш авлоднинг бутун ҳаётидаги муваффақият кўп жиҳатдан касбнинг қанчалик тўғри танланишига боғлиқ бўлиб, кўпинча келажакдаги ҳаётни белгилайди ва унга нисбатан бепарво муносабат умуман ноўрин.

Айрим ёшлар кўп касбларнинг меҳнат мазмуни ва характери тўғрисида яққол тасаввурга эга бўлмаган ҳолда ҳаёт йўлини танлаш пайтида кўпинча жиддий хатоларга йўл қўядилар, бунда бўлажак касб ҳақида ўйлайдилар-у, аммо ўзларининг амалий ишларида синаб кўришни ўйламайдилар.

Касбнинг ташқи кўринишлари билан қизиқиш, касб-хунарни бир тасодиф билан боғлиқ ҳолда танлаш, касб танлаш мотивларининг етарлича асосга эга бўлмаслиги, касб-хунар хусусиятларини ва танлаётган касби саломатликка тўғри келмаслигини билмаслик, меҳнат фаолиятини танлаш билан касб танлашни айнан бир нарса деб билиш касб-хунар танлашда йўл қўйиладиган хатолардир.

Ижтимоий ва индивидуал қизиқишларни ҳисобга олган ҳолда касб танлашга қўйиладиган талабларга асосан касб-хунарни эркин танлаш тамойили эришиладиган энг муҳим ютуқлардан бири бўлиб, маънавий талаб ва шахснинг ҳар томонлама ривожланишини қондириш манбаидир.

Биз ўйлаймизки, ёшларнинг касб-хунар танлаши ташқи муҳитнинг таъсирига пассив муносабат сифатида эмас, балки фаол, онгли ҳаракат сифатида бўлиши керак. Касб-хунар тўғрисида маълумотлар бериш ва касб-хунарга йўналтириш ишларини тўғри олиб бориш муваффақияти ота-оналар, шифокорлар ва педагог-психологларнинг ёшлардаги билиш ва профессионал қизиқишларнинг характерини аниқлай олишга ҳам боғлиқдир. Бу қизиқишларнинг яқинлашуви ёшларга ўз лаёқатини тезда англашга, “ўзига ёқадиган” касб-хунарни танлаш йўлида борадиган вақтини тежашга ёрдам беради.

Фойдаланилгани адабиётлар:

1. Давлатов К.Д., Чичков В.А. Ўқувчиларни касб танлашга йўллаш. Ўқитувчи. Тошкент.1978
- 2.Давлатов К, Воробьёв А, Каримов И. Меҳнат ва касб таълими назарияси ҳамда методикаси. Тошкент. Ўқитувчи. 1992.
- 3.Кучукбоев Ф. М. ва б. Ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш жараёнида қўлланиладиган педагогик технологиялар.Тошкент. ЎзПФИТИ, 2016.
- 4.Холматов П.Қ.Ўқувчиларни касб-хунарга йўллаш технологияси. Монография.Тошкент. Фан. 2006
- 5.Холматов П.Қ.,Рахимов Б.Х. Ўқувчиларни касб-хунарга йўллаш технологияси. Тошкент. Фан. 2006.
- 6.Муслимов Н. А. Шарипов Ш.С. Қўйсинов О. Меҳнат таълими ўқитиш методикаси, касб танлашга йўллаш. Дарслик. Тошкент 2014
- 7.Муслимов Н. А., Муллахметов Р. Касб танлашга йўллаш. Тошкент 2007 й.